

MUDDATLI HARBIY XIZMATCHILARNING XIZMAT JARAYONIGA TA'SIR ETUVCHI PSIXOLOGIK OMILLARI

Bulturov Tolibjon Olimjanovich

MAQOLA MALUMOTI

ANNOTATSIYA:

MAQOLA TARIXI:

Received: 26.03.2026

Revised: 27.03.2026

Accepted: 28.03.2026

KALIT SO'ZLAR:

Muddatli harbiy xizmat, Psixologik omillar, Stress, Motivatsiya, Guruh dinamikasi, Psixologik tayyorgarlik, Harbiy xizmatchilar, Psixologik salomatlik

Ushbu maqolada muddatli harbiy xizmatda bo'lgan askarlarning xizmat jarayoniga ta'sir etuvchi psixologik omillar tahlil qilinadi. Harbiy xizmat, shubhasiz, har bir askar uchun muhim hayotiy tajriba bo'lib, u psixologik holatga katta ta'sir ko'rsatishi mumkin. Psixologik omillar, jumladan, stress darajasi, motivatsiya, guruh ichidagi munosabatlar va psixologik tayyorgarlik kabi jihatlar harbiy xizmatchilarning xizmatdagi natijalariga bevosita ta'sir qiladi. Maqolada ushbu omillarni aniqlash va ularni boshqarish usullari ko'rib chiqiladi, shuningdek, harbiy xizmatchilarning psixologik salomatligini yaxshilash uchun tavsiyalar beriladi.

Kirish.

Muddatli harbiy xizmat, shubhasiz, yoshlar uchun muhim va qiyin bir davrni anglatadi. Ushbu jarayon nafaqat jismoniy tayyorgarlikni, balki psixologik jihatdan ham katta talablar qo'yadi. Harbiy xizmat davomida askarlar turli xil stress omillari bilan yuzma-yuz keladilar, bu esa ularning psixologik holatiga ta'sir ko'rsatadi. Psixologik omillar harbiy xizmatchilarning xizmat jarayonidagi muvaffaqiyatiga, ularning motivatsiyasiga, guruh ichidagi munosabatlariga va umumiy psixologik salomatligiga bevosita ta'sir qiladi. Muddatli harbiy xizmat paytida askarlar ko'plab qiyinchiliklarga duch keladilar. Ular yangi muhitga moslashish, rahbarlik va guruh ichidagi munosabatlarni o'rnatish, shuningdek, jismoniy va ruhiy bosimni boshqarish kabi vazifalarni bajarishlari kerak. Bu jarayonda

stress darajasi oshishi mumkin, bu esa askarlarning ish faoliyatiga va ularning ruhiy holatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Stressning yuqori darajasi, o'z navbatida, o'z-o'zini baholash, motivatsiya va guruh ichidagi munosabatlarga ta'sir qiladi.

Shuningdek, harbiy xizmatda psixologik tayyorgarlikning ahamiyati ham katta. Askarlar o'zlarini ruhiy jihatdan tayyorlashlari va stressga qarshi kurashish usullarini o'rganishlari zarur. Psixologik tayyorgarlik harbiy xizmatchilarga qiyin vaziyatlarda to'g'ri qarorlar qabul qilishga yordam beradi va ularning xizmat jarayonida muvaffaqiyatli bo'lishlarini ta'minlaydi. Ushbu maqolada muddatli harbiy xizmatda bo'lgan askarlarning xizmat jarayoniga ta'sir etuvchi psixologik omillar tahlil qilinadi. Maqola doirasida stress darajasi, motivatsiya, guruh ichidagi munosabatlar va psixologik tayyorgarlik kabi omillar ko'rib chiqiladi. Shuningdek, harbiy xizmatchilarning psixologik salomatligini yaxshilash uchun tavsiyalar beriladi. Ushbu tahlil orqali harbiy xizmat jarayonida psixologik omillarni boshqarishning ahamiyatini anglash va ularni yanada samarali boshqarish usullarini ishlab chiqish maqsad qilinadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili.

Muddatli harbiy xizmatda psixologik omillarni o'rganish O'zbekiston ilmiy tadqiqotlari doirasida muhim ahamiyatga ega. O'zbekistonlik olimlar, harbiy xizmatchilarning psixologik holatini va xizmat jarayoniga ta'sir etuvchi omillarni tadqiq etishda bir qator ilmiy ishlar olib borganlar. Ushbu tadqiqotlar, asosan, harbiy psixologiya, ijtimoiy psixologiya va klinik psixologiya sohalarida amalga oshirilgan.

O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi, Psixologiya instituti va harbiy akademiyalarida faoliyat yuritayotgan olimlar, muddatli harbiy xizmatdagi askarlarning ruhiy salomatligini o'rganishga qaratilgan bir qator tadqiqotlar olib borgan. Masalan, professor Dilshodbek Shodmonov o'zining tadqiqotlarida harbiy xizmatchilarning stressga qarshi kurashish usullarini, motivatsiya va guruh ichidagi munosabatlarni o'rganishga e'tibor qaratgan. U harbiy xizmat jarayonida psixologik tayyorgarlikning ahamiyatini ta'kidlab, askarlarning ruhiy holatini yaxshilash uchun zarur bo'lgan strategiyalarni ishlab chiqqan. Shuningdek, doktorant Murodjon Qodirov ham muddatli harbiy xizmatdagi askarlarning psixologik omillarini o'rganish bo'yicha muhim ishlar olib bormoqda. Uning tadqiqotlari, asosan, harbiy xizmatchilarning stress darajasi, ularning motivatsiyasi va xizmat jarayonidagi psixologik tayyorgarlik masalalariga qaratilgan. U, shuningdek, askarlarning ruhiy salomatligini saqlash va mustahkamlash uchun turli xil psixologik treninglar va seminarlar o'tkazishni taklif qilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari Akademiyasida ham psixologik xizmatlar bo'yicha olimlar faoliyat yuritmoqda.

Ular harbiy xizmatchilarning ruhiy holatini o'rganish va ularni qo'llab-quvvatlash maqsadida turli dasturlar ishlab chiqmoqdalar. Ushbu dasturlar orqali askarlarning stress darajasini kamaytirish va ularning jismoniy va ruhiy salomatligini yaxshilashga qaratilgan chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Umuman olganda, O'zbekistondagi olimlar muddatli harbiy xizmatda psixologik omillarni o'rganish orqali nafaqat askarlarning ruhiy salomatligini oshirishga, balki ularning xizmat jarayonida muvaffaqiyatli bo'lishlariga ham yordam berishga intilmoqdalar. Bu tadqiqotlar harbiy psixologiyaning rivojlanishiga va askarlarning ijtimoiy hayotida muhim rol o'ynashiga xizmat qiladi.

Tadqiqot metodologiyasi.

Muddatli harbiy xizmatdagi askarlarning xizmat jarayoniga ta'sir etuvchi psixologik omillarni o'rganish uchun tadqiqot metodologiyasi bir necha asosiy bosqichlardan iborat. Tadqiqotning maqsadi, psixologik omillarni aniqlash va ularning harbiy xizmatchilarning ruhiy holatiga ta'sirini o'rganishdan iborat.

Birinchidan, tadqiqotning nazariy asoslari o'rganiladi. Bu bosqichda psixologiya, harbiy psixologiya va ijtimoiy psixologiya sohalaridagi mavjud adabiyotlar tahlil qilinadi. Psixologik omillar, masalan, stress, motivatsiya, guruh dinamikasi va individual farqlar kabi tushunchalar chuqur o'rganiladi.

Ikkinchidan, tadqiqot usuli tanlanadi. Kvalitatif va kvantitativ tadqiqot usullari birgalikda qo'llanilishi mumkin. Kvalitatif usullar orqali intervyu va fokus-guruhlar o'tkazish orqali harbiy xizmatchilarning shaxsiy tajribalarini o'rganish mumkin. Kvantitativ usullar esa anketalar va testlar yordamida psixologik omillarni o'lchashga imkon beradi.

Uchinchidan, tadqiqot ishtirokchilari tanlanadi. Muddatli harbiy xizmatda bo'lgan askarlar orasidan namuna olinadi. Ularning yosh, jins, xizmat muddati kabi demografik ko'rsatkichlari e'tiborga olinadi. To'rtinchidan, ma'lumotlar to'planadi va tahlil qilinadi. Olingan ma'lumotlar statistik tahlil va sifatli tahlil usullari yordamida o'rganiladi. Bu jarayon psixologik omillar va ularning ta'siri o'rtasidagi bog'lanishni aniqlashga imkon beradi. Natijada, tadqiqot natijalari asosida muddatli harbiy xizmatdagi askarlarning psixologik holatini yaxshilashga qaratilgan tavsiyalar ishlab chiqiladi. Bu esa harbiy xizmat jarayonida psixologik yordam ko'rsatishning samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Tahlil va natijalar.

Muddatli harbiy xizmatdagi askarlarning xizmat jarayoniga ta'sir etuvchi psixologik omillarni o'rganish, harbiy muhitda ruhiy salomatlik va samaradorlikni oshirish uchun muhimdir. Ushbu tadqiqotda asosiy psixologik omillar sifatida stress, motivatsiya, guruh dinamikasi va individual farqlarni ko'rib chiqamiz.

Birinchidan, stress harbiy xizmatchilarning xizmat jarayonida eng muhim psixologik omil hisoblanadi. Harbiy sharoitlar, masalan, jangovar vazifalar, xavf-xatarlar va qiyin sharoitlar askarlarning ruhiy holatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Stressning yuqori darajasi, asosan, xizmat muddati davomida psixologik yondashuvlarning yo'qligi yoki yetarli darajada qo'llanilmasligi bilan bog'liq. Stressni boshqarish uchun psixologik yordam va treninglar muhim rol o'ynaydi.

Ikkinchidan, motivatsiya ham harbiy xizmatchilarning xizmat jarayonida ahamiyatli omil hisoblanadi. Motivatsiya, asosan, askarlarning xizmatga bo'lgan munosabati, o'z maqsadlari va vazifalarini bajarishga bo'lgan ishtiyoqi bilan bog'liq. Yuqori motivatsiya askarlarning xizmatdagi faoliyatini samarali amalga oshirishga, jamoaviy ishlarni yaxshilashga va qiyinchiliklarga qarshi kurashishga yordam beradi. Shuningdek, motivatsiyani oshirish uchun rahbarlik va qo'llab-quvvatlash muhimdir. Uchinchidan, guruh dinamikasi harbiy xizmatda muhim rol o'ynaydi. Guruh ichidagi munosabatlar, hamkorlik va jamoaviy ruh askarlarning umumiy ruhiy holatiga ta'sir qiladi. Ijobiy guruh dinamikasi askarlarning bir-biriga yordam berishi, o'zaro ishonchni oshirishi va xizmat jarayonida muvaffaqiyatga erishish imkoniyatini kengaytiradi. Biroq, salbiy munosabatlar yoki ichki nizolar guruhning samaradorligini pasaytirishi mumkin. Oxirgi omil – individual farqlar.

Har bir askarning psixologik holati, shaxsiy tajribalari va hissiyotlari bir-biridan farq qiladi. Bu farqlar harbiy xizmatda stressga qarshi turish qobiliyatini va motivatsiyani belgilaydi. Shuning uchun harbiy psixologlar individual yondashuvni qo'llashlari zarur. Natijada, muddatli harbiy xizmatdagi askarlarning psixologik holatini yaxshilash uchun stressni boshqarish strategiyalarini ishlab chiqish, motivatsiyani oshirish va guruh dinamikasini mustahkamlash zarur. Bu omillarni inobatga olish orqali harbiy xizmat jarayonida samaradorlikni oshirish va askarlarning ruhiy salomatligini saqlab qolish mumkin.

Asosiy omillar toifasi	Omilning tavsifi	Xizmatga ijobiy ta'siri	Xizmatga salbiy ta'siri	Yechimlar / Qo'llab-quvvatlash
Shaxsiy-individual omillar	Shaxsiyat xususiyatlari: Optimizm/pesimizm, mas'uliyat, impulsivlik, o'z-o'zini qadrlash darajasi.	Yuqori motivatsiya, stressga chidamlilik, intizomlilik, tashabbuskorlik.	Tez tushkunlikka tushish, qoidabuzarlikka moyillik, adaptatsiya qiyinchiliklari, agressiya.	Psixologik diagnostika, individual suhbatlar, shaxsiy o'sish treninglari, o'z-o'zini boshqarish ko'nikmalarini o'rgatish.
	Oldingi tajriba va ko'nikmalar: Fuqarolik hayotidagi tajriba, ta'lim darajasi, kasbiy ko'nikmalar.	Tez moslashish, yangi ko'nikmalarni o'zlashtirish, liderlik qobiliyatlarining namoyon bo'lishi.	Fuqarolik odatlariga bog'lanib qolish, harbiy tartibga qarshilik, bilimlar va ko'nikmalarning eskirganligini his qilish.	Tajribalarni inobatga olish, ko'nikmalarni harbiy xizmatga tatbiq etish, bilimlarni yangilash kurslari.
	Ruhiy chidamlilik: Stressga bardoshlilik, qiyinchiliklarni yengish qobiliyati.	Yuqori samaradorlik, jangovar shaylik, qat'iyatlilik, ruhiy barqarorlik.	Tez charchash, tushkunlik, depressiya, xizmatdan qochishga intilish.	Stress-menejment treninglari, relaksatsiya mashg'ulotlari, psixologik reabilitatsiya.
Ijtimoiy-psixologik omillar	Jamoaga moslashuv: Yangi muhitga, jamoa qoidalari va a'zolariga ko'nikish.	Jamoa a'zosi sifatida o'zini his qilish, o'zaro yordam, hamjihatlik.	Yolg'izlik, ajralish hissi, tengdoshlar bilan nizolar, uyga sog'inish (noxush adaptatsiya).	Moslashuv dasturlari, mentorlik tizimi, jamoaviy tadbirlar, o'zaro qo'llab-quvvatlashni rag'batlantirish.
	Guruh dinamikasi va liderlik: Rasmiy va norasmiy liderlar, guruh ichidagi munosabatlar.	Jamoa jipsligi, intizom, yuqori ijro intizomi, o'zaro ishonch.	Norasmiy guruhlarning salbiy ta'siri, guruh ichida zo'ravonlik, intizom buzilishi, nizolar.	Liderlik ko'nikmalarini rivojlantirish, komandirlarning adolatli munosabati, nizolarni hal qilish mexanizmlari.
	Muloqot va o'zaro munosabatlar: Hamkasblar, rahbarlar va oila a'zolari bilan aloqa.	Samaraorlik, ishonch, o'zaro tushunish, motivatsiyaning oshishi.	Tushunmovchiliklar, ziddiyatlar, stress, yolg'izlik hissi.	Muloqot treninglari, ochiq muloqot madaniyatini shakllantirish, oila bilan aloqalarni qo'llab-quvvatlash.
Tashqi-vaziyatli omillar	Harbiy muhit va sharoit: Yashash sharoiti, ovqatlanish, kundalik tartib, erkinlikning cheklanishi.	Tartiblilik, intizom, mas'uliyatni his qilish, mustaqillik.	Cheklangan erkinlikdan norozilik, uyga sog'inish, bir xillikdan zerikish, stress.	Yashash sharoitlarini yaxshilash, bo'sh vaqtni mazmunli tashkil etish, sport va madaniy tadbirlar.
	Rahbarlik uslubi: Komandirlar va ofitserlarning xizmatchilarga yondashuvi.	Ishonch, hurmat, motivatsiya, yuqori intizom va samaradorlik.	Norozilik, intizomsizlik, stress, ruhiy tushkunlik, xizmatga beparvolik.	Rahbarlik mahoratini oshirish, adolatli va professional yondashuv, ochiq eshiklar siyosati.
	Oilaviy va shaxsiy vaziyat: Uyga bog'liqlik, oilaviy muammolar, shaxsiy munosabatlar.	Oilaviy qo'llab-quvvatlash motivatsiyani oshiradi, ruhiy kuch beradi.	Xavotir, uyga sog'inish, ruhiy tushkunlik, diqqatni jamlay olmaslik.	Oilaviy aloqalarni qo'llab-quvvatlash (qo'ng'iroqlar, xatlar), psixologik maslahat, individual yordam.
	Xizmatning maqsadi va ahamiyati: Vatanparvarlik, burch, xizmatning ma'no-mazmunini anglash.	Yuqori motivatsiya, burchga sadoqat, fidoiylilik, g'urur hissi.	Maqsadsizlik hissi, motivatsiyaning pasayishi, xizmatga beparvolik.	Ma'naviy-ma'rifiy ishlar, vatanparvarlikni targ'ib qilish, xizmatning jamiyatdagi muhimligini tushuntirish.

Jadvalning tahlili

Ushbu jadval muddatli harbiy xizmatchilarning xizmat jarayoniga ta'sir etuvchi psixologik omillarni chuqur tahlil qilish imkonini beradi:

❖ Omillar ko'p qirraliligi va kompleks ta'sir:

Jadvaldan ko'rinib turibdiki, harbiy xizmatchining xizmat jarayoni nafaqat uning shaxsiy xususiyatlariga (masalan, optimizmi yoki impulsivligi), balki ijtimoiy muhit (jamoaga moslashuv, liderlik) va tashqi sharoitlarga (rahbarlik uslubi, yashash sharoiti, oilaviy vaziyat) ham bog'liq. Bu omillar bir-biri bilan o'zaro bog'liq holda ta'sir etadi. Misol uchun, yomon rahbarlik uslubi (tashqi omil) xizmatchining jamoaga moslashuvini (ijtimoiy omil) qiyinlashtirib, uning ruhiy chidamliligini (shaxsiy omil) pasaytirishi mumkin.

❖ Har bir omilning ikki tomonlama ta'siri:

Jadvalning uchinchi va to'rtinchi ustunlari har bir psixologik omilning xizmatga ham ijobiy, ham salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkinligini aniq ko'rsatadi. Masalan, shaxsiyatning impulsivlik xususiyati ba'zi vaziyatlarda tezkor qaror qabul qilishga yordam berishi mumkin bo'lsa, boshqa holatda intizomiy buzilishlarga olib kelishi mumkin. Shuning uchun, harbiy psixologiya vazifasi bu omillarning ijobiy tomonlarini kuchaytirish va salbiy tomonlarini minimallashtirishdan iborat.

❖ Profilaktika va korreksiya choralarining zarurligi:

Jadvalning so'nggi ustuni har bir omilni boshqarish va uning salbiy oqibatlarini oldini olish uchun aniq yechimlar va qo'llab-quvvatlash mexanizmlari mavjudligini ko'rsatadi. Bu, shaxsiyat diagnostikasidan tortib, jamoaviy tadbirlar, stress-menejment treninglari, rahbarlik mahoratini oshirish va oilaviy aloqalarni qo'llab-quvvatlashgacha bo'lgan kompleks yondashuvni talab qiladi. Ya'ni, muammoni kutib o'tirmasdan, uni oldini olishga qaratilgan profilaktik ishlar muhim ahamiyat kasb etadi.

❖ Moslashuvning muhimligi:

Ayniqsa, jamoaga moslashuv omili alohida ahamiyatga ega, chunki harbiy muhit shaxsiy erkinliklari cheklangan va qat'iy tartib-qoidalarga asoslangan muhitdir. Moslashuvning muvaffaqiyatsizligi xizmatchida yolg'izlik, tushkunlik va intizomsizlikni keltirib chiqarishi mumkin, bu esa butun jamoa intizomiga salbiy ta'sir qiladi. Muddatli harbiy xizmatchilarning xizmat jarayoniga ta'sir etuvchi psixologik omillarni tushunish va ularni samarali boshqarish harbiy xizmatning muvaffaqiyatini ta'minlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Bu, nafaqat xizmatchilarning shaxsiy farovonligi va ruhiy sog'lig'ini, balki harbiy jamoaning jipsligini, intizomini va jangovar shayligini oshirishga xizmat qiladi. Shuning

uchun harbiy tuzilmalarda psixologik xizmatni rivojlantirish va kompleks qo'llab-quvvatlash dasturlarini joriy etish zarur.

Xulosa.

Muddatli harbiy xizmatchilarning xizmat jarayoniga ta'sir etuvchi psixologik omillar ularning moslashuvi, motivatsiyasi, intizomi va jangovar shayligini belgilaydi. Bularga shaxsiy xususiyatlar (impulsivlik, optimizm/pesimizm), ijtimoiy-psixologik omillar (jamoaga moslashuv, o'zaro munosabatlar, liderlik) va tashqi omillar (rahbarlik uslubi, xizmat sharoiti, oilaviy qo'llab-quvvatlash) kiradi. Ijodiy va samarali xizmat ko'rsatish uchun ushbu omillarni hisobga olgan holda psixologik treninglar o'tkazish, ijobiy muhit yaratish va har bir xizmatchi bilan individual ishlash zarur. Stressni boshqarish va ruhiy sog'likni mustahkamlash ham xizmat jarayonining muvaffaqiyatiga bevosita ta'sir etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdullayeva Sh. A. Harbiy psixologiya: Xizmat jarayonida xodimlarning psixologik holati va motivatsiyasi. – Toshkent: "Iqtisod-moliya" nashriyoti, 2021. – 185-b.
2. Akramov M. R. Harbiy jamoalarda ijtimoiy-psixologik muhit va uning xodimlarning xizmat faoliyatiga ta'siri: Monografiya. – Toshkent: "Fan va texnologiya" nashriyoti, 2018. – 125-b.
3. G'oziyev E. G'. Psixologiya: Shaxs psixologiyasi va motivatsiya, xulq-atvor omillari. – Toshkent: "Universitet" nashriyoti, 2010. – 320-b.
4. Haydarov F. I., Xalilova N. I. Harbiy psixologiya va pedagogika: Harbiy xizmatchilarning xizmatga psixologik tayyorgarligi va omillari. – Toshkent: O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi nashriyoti, 2015. – 145-b.
5. Karimova V. M. Ijtimoiy psixologiya: Guruh psixologiyasi, liderlik va moslashuv omillari. – Toshkent: "Sharq" nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi, 2012. – 190-225-b.
6. Qosimov M. S. Harbiy menejment va psixologiya: Xizmat jarayoniga ta'sir etuvchi psixologik omillarni boshqarish. – Toshkent: "O'zbekiston" nashriyoti, 2019. 195-b.
7. Turg'unov B. R. Xulq-atvor psixologiyasi: Shaxsiy omillar, motivatsiya va ularning xizmatga ta'siri. – Toshkent: "Innovatsion rivojlanish nashriyot-matbaa uyi", 2020. – 115-b.
8. Umarov A. A. Harbiy psixologiya asoslari: Xizmat sharoitlari va xodimlar ruhiyatiga ta'siri. – Toshkent: "O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti, 2013. – 175-b.

9. Yo'ldoshev J. G., Hasanov A. A. Pedagogik psixologiya: Motivatsiya va o'quv jarayoniga ta'sir etuvchi omillar. – Toshkent: "Fan va texnologiya", 2009. – 150-b.

10. Zaripov B. A. Harbiy jamoada psixologik muhit va uning samaradorlikka ta'siri. – Toshkent: "O'qituvchi", 2017. – 130-b

